

JOGIRODALOM - JOGÉLET

SZÉCSÉNYI LÁSZLÓ

egyetemi adjunktus

Janus Pannonius Tudományegyetem
(Pécs)

Tomislav Boric: Tulajdon és privatizáció Horvátországban és Magyarországon*

Doctrina multiplex - veritas una. Veritas multiplex doctrina una. Quod est veritas? - A kérdésre nem könnyű a válasz, különösen, ha valaki a magyar privatizációs jogalkotás és jogalkalmazás körüli igazságot igyekszik felderíteni. A magyar privatizációra és a tulajdoni rendnek ezzel összefüggő változására vonatkozó szakirodalomból kiemelkedik Tomislav Boric, a bécsi egyetem összehasonlító jogi intézetének munkatársának könyve, mely a magyar és horvát tulajdoni rendszer és privatizációs törvényhozás átalakulását vizsgálja. A több nyelven – köztük magyarul is – beszélő szerző munkája széles irodalmi bázison nyugszik, s talán a magyar nyelvű tulajdonjogi és privatizációs szakirodalom legátfogóbb német nyelvű összefoglalását adja. Ez utóbbi szempontból a könyv egyik legfontosabb erénye, hogy nem a mára (sajnos) elismerten szakkönyv-szerepkörben tetszelgő jogi útmutatók, privatizációs kérdés-felelet kiadványok, vagy a német és osztrák kiadók kínálatában gombamód szaporodó német nyelvű „magyar gazdasági jogi” broszúrák számát gyarapítja, hanem magas színvonalon elemzi a vizsgált kérdéseket, s ezáltal a magyar jog értékeinek önkéntes tolmácsolója német nyelvterületen.

I.

A könyv alapvetően két nagy fejezetre tagolódik. Az első fejezetben a szerző a tulajdoni rendszer változásának problémájával foglalkozik. Részletesen elemzi a szocialista tulajdon-fogalmat a horvát és a magyar jog alapulvételével, áttekinti a szocialista tulajdonfajtákat, a rendszerváltást megelőző reformtörekvéseket és a piacgazdaságon nyugvó magánjogi tulajdoni rendbe történő átmenet folyamatát. A második fejezet témája a horvát és a magyar privatizációs törvényhozás. A törvényhozás folyamatának áttekintésén túl a szerző összehasonlítja a horvát és a magyar példát, illetve elemzi a reprivatizációval összefüggő problémákat.

1. A szocialista jog tulajdonfogalmának bemutatása a tulajdon funkciójának és tartalmának áttekintésén alapul. Kiindulópontja az alap és felépítményre vonatkozó marxi felfogás, s a jogintézményeknek ebből adódó társadalmi és gazdasági kétarcúsága. A szerző megállapítása szerint szocialista és kapitalista tulajdon részjogosítványai (birtoklás, használat, rendelkezés) szempontjából alig különbözött egymástól. Eltérések a tulajdonjog alanyát jelentő személyi kör tekintetében álltak fenn, mely a tulajdon társadalmi viszony-felfogásából eredt. Érdekes észrevétel, hogy a szocialista tulajdonjog önállóságának kimutatásához szükséges „társadalmi viszony”-jelleg túlzott előtérbe helyezése félrevezető, hiszen a kapitalista tulajdon is társadalmi viszonyt jelentett. Sőt a társadalmi tulajdon elméletének első kidolgozása nem szocialista jogtudós, hanem Jhering² nevéhez fűződik.

A tulajdon fogalmának meghatározásához feltétlenül szükséges köz- és magánjogi normaanyag vegyítését követő elemzés a tulajdonjogra vonatkozó alkotmányos szabályozás történeti fejlődésének áttekintéséből indul ki. Az 1949. évi szocialista alkotmány és 1972. évi novellájának bemutatását az „első magyar polgári törvénykönyv” vonatkozó szabályainak áttekintése követi. Ennek során a szerző külön elemzi a tulajdonjog megszerzésének feltételeit és a tulajdonvédelem problémáját. Nagy hangsúlyt kap a szocialista tulajdonfajták áttekintése, mely magyar viszonylatban a társadalmi, állami, szövetkezeti, magán- és személyi tulajdon intézményeinek összehasonlító elemzésére terjed ki.

A rendszerváltások előtti reformtörekvések közül kiemelkedik az 1968. évi magyar gazdasági reform. A szerző a gazdasági törvényszerűségek feltárásával elemzi a szocialista tervgazdaságok nyitási kényszerének okait. A gazdasági és jogi liberalizáció legfontosabb elemeiként bemutatásra kerül a társadalmi tulajdon elsőbbségének lazulása, illetve ezzel összefüggésben az új vállalkozásformák megjelenése, a földtörvény módosítása. Az összehasonlító elemzés komplexitásának jó példája az 1977. évi vállalati törvény dolgozói részvétel-szabályainak a jugoszláv önkormányzás modelljével történő párhuzamba állítása.

A tervgazdaságon alapuló szocialista tulajdoni rendnek egy piacgazdaságon alapuló magántulajdoni renddél történő átalakulása mindkét országban az egységes tulajdonfogalomhoz való visszatérést jelentett. Míg azonban Horvátországban (Jugoszláviában) a legfontosabb szerepet az alkotmányos változások játszották,

* Tomislav, Boric, Eigentum und Privatisierung in Kroatien und Ungarn [Tulajdon és privatizáció Horvátországban és Magyarországon], Wien, Berlin 1996. (ROW Schriftenreihe Bd. 25.)

1 A könyv bemutatása során a magyar vonatkozású részek részletesebb áttekintésére szorítokom.
2 v. Rudolph, Jhering, Der Zweck im Recht, Leipzig 1884, 523. l.

addig Magyarországon a társasági jog reformja és a külföldiek befektetéseinek újraszabályozása az alkotmányos kereteken kívül járt a tulajdoni rendszer átalakításával. A szerző ezzel összefüggésben áttekinti az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységét, az 1989. évi alkotmánymódosítást, és a Ptk. ezzel összefüggésben megvalósult reformját. A megfelelő „gazdasági alkotmány” problémájának körében a jogbiztonság, a telekkönyv és a külföldiek ingatlanszerzésének jogkérdései kerülnek elemzésre.

A tervgazdaságból piacgazdaságba történő átmenet legalapvetőbb feltétele a gazdasági struktúra gyökeres átalakítása. Éppen ezért a gazdasági rendszer áttörését mindenütt a sikeres átalakulás zálogának tekintették, s ugyanígy vélekedtek a jog szerepéről is. Ezzel szemben – miként a szerző helyesen megállapítja – a jogszabályok módosítása önmagában a keretfeltételek megváltozását eredményezheti, de strukturális változást nem. A reform sikeres megvalósításához a politikai, gazdasági és jogi rendszer együttes átalakítására van szükség.

Az ezzel kapcsolatos dilemmák közül kiemelkedik a szerző által is észlelt „szabadság adta tulajdon, vagy tulajdon adta szabadság” [durch Freiheit zum Eigentum, oder durch Eigentum zur Freiheit?] kérdése. A rendszerváltás által formálisan újra megvalósuló szabadság eszme a politikai elit számára gyors és hatékony hatalomkoncentrációt tett lehetővé. A szerző ezzel összefüggésben idézi Roggemann³ tézisét, mely szerint egy új gazdasági rend felépítésének alapvető feltétele állam, politika és gazdaság elválasztása, ami magában foglalja a politikai erők (együtt) döntési helyzetének megszüntetését a gazdasági funkciók betöltését célzó személyi kiválasztás során.

Az állami vagy magántulajdon közötti preferenciák problémáját elemezve a szerző rámutat az egymást kölcsönösen alakító tulajdon és politikai rendszer interdependenciájára. Álláspontja szerint az a kérdés, miszerint az állami vagy a magántu-

lajdon nyújt nagyobb garanciát a piacgazdaság kialakítására, csak másodlagos jelentőségű. Utal Ausztria gazdaságának példájára, melyet az állami vállalatok magas arányának ellenére funkcionáló szociális piacgazdaságként lehet jellemezni. Jogi szempontból sokkal nagyobb jelentősége van az igazságos piaci viszonyokat lehetővé tevő keretfeltételek kialakításának piacbarát társasági, csőd- és versenyjog formájában.

2. A második részt a *privatizáció* fogalmának (varázsszavának, Zauberbegriff) meghatározása vezeti be. A privatizációs törvényhozások áttekintése Magyarországot illetően az 1989. évi átalakulási törvény spontán privatizációjának bemutatásával kezdődik. A nem ellenőrzött privatizáció folyamatának egyik legfontosabb sajátosságaként a szerző kiemeli, hogy az csak ritkán járt tulajdonosváltással, s a legtöbb esetben a vállalatvezetők érdekeinek megfelelően folyt le. A spontán privatizáció időszakának végét az ÁVÜ felállítása jelentette. Az ÁVÜ-ről szóló jogszabályok, a kis és nagyprivatizáció, majd a dualista rendszer (ÁVÜ-ÁV Rt.), illetve a speciális privatizációs folyamatok (önprivatizáció, munkavállalói résztulajdonosi program) részletes bemutatását az 1995. évi XXIX. tv. elemzése követi. A privatizációs tárgyú vizsgálódások végén a szerző összehasonlítja a magyar és horvát privatizáció indítóokait, majd bemutatja a reprivatizációval (egyenlő denacionalizáció?) kapcsolatos problémákat.

II.

A könyv záró részében a szerző összefoglalja a kelet-európai államok tulajdoni rendszerének és gazdaságának átalakulásával kapcsolatos jogi problémákat. Kiemeli, hogy a szabad piacgazdaság dogmává vált eszméjét relativizálni kell. Nem harmadik utas fejlődésre, hanem a magán és állami tulajdon helyes vegyítésére, egymás melletti létezésére van szükség. Jogi

szempontból a tulajdoni viszonyok áttekinthető szabályozására, a gazdasági forgalmat könnyítő jogi keretfeltételek kidolgozására kell hangsúlyt helyezni. A szerző éleslátással mutat rá arra a körülményre, miként vált meghatározóvá a privatizációs folyamatok alakulásában a régi nomenklátúra hatása. Álláspontja szerint az adott privatizációs modell kiválasztására nézve a mindenkori politikai viszonyok voltak meghatározók, amit Magyarországon a régi kommunisták hatalomátmentése jellemezett. Értékelése szerint Magyarország piacgazdasági feltételeknek megfelelő gazdasági rendszerrel rendelkezik. Úgy véli, ezen az alapon a magyar gazdaságnak jó esélye van 2000-ig az európai integrációra, bár ez az egykori kommunisták hatalomra kerülésével bizonyos mértékben relativizálódott.

Tomislav Boric könyve egyedülálló bemutatása a magyar és horvát tulajdoni rendszer és privatizáció jogának. A választott kutatási téma szakszerű és élvezetes feldolgozásán túl a könyvnek általános jelentősége lehet a kelet-nyugati jogösszehasonlítás elmélete szempontjából. A szerző ugyanis a szocialista és burzsoá (kapitalista) jogtudományok éles szembenállása idején kialakult, rendszerfüggő jogösszehasonlító jogtudomány téziseit a rendszerváltások eredményeire tekintettel felülvizsgálni volt kénytelen. A szocialista világrend felbomlásának hatására meghaladottá váltak az összehasonlító jogtudományok azon fejezetei, melyek a szocialista jogok absztrakt, általános jegyeinek kimutatására törekedtek. Az jogrendszereket leplező ideológiai lepel mögött nemzeti jelleg jelent meg, melyet a sokrétű külső hatások okozta felvegyülés miatt nem lesz könnyű a hagyományos jogtípus/jogcsoport kategóriákba besorolni. A szerző álláspontja szerint ebben a vonatkozásban új értelmet nyer Constatinesconak a „jogrendszerek jogcsoportokba sorolásának relativitásáról” kifejtett elmélete.⁴ Különösen a kultúra, jogcsoport és jogrendszer összefüggéseiről

3 Herwig, Roggemann, Unternehmensumwandlung und Privatisierung in Osteuropa und Ostdeutschland, ROW 1992, 38. old.

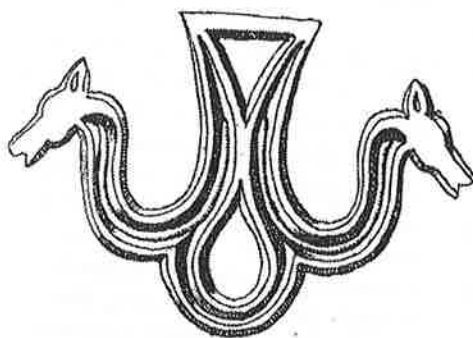
4 Constantinesco, Léontin-Jean, Rechtsvergleichung III – die rechtsvergleichende Wissenschaft, Köln/Berlin/Bonn/München 1983, 521. l.

kifejtettek érdemelnek figyelmet. *Constantinesco* szerint minden jogrend rendelkezik történelmi alapokkal, s egyúttal kifejezője egy adott kultúrkörnek is. A szocialista jogot elsősorban a marxista-leninista ideológia jellemezte, melynek bukása egyben a szocialista jogtípus létalapjának megszűnését jelentette. A korábbi ideológiai máz alatt meghúzódó determináló

elemek alapján a szerző Horvátországot és Magyarországot egyfajta *kelet-európai jogcsoportba* sorolja.

A szocialista jogcsoport megszűnése a jogösszehasonlítás számára is alapvető kérdéseket vet fel. *Eörsi* nagy vállalkozásának⁵ nyilvánvaló célja volt, hogy szembeállítsa a burzsoá jog intézményeit és elveit a szocialista jog megfelelő intézményeivel és elveivel.

Vajon van-e értelme megtartani ezeket a különböző kiindulási alapokat – miként *Kuss*⁶ javasolja –, vagy *Westen*⁷ álláspontját elfogadva a kelet-európai jog kutatását egyfajta regionális jogösszehasonlításként kell felfogni, amit aztán az *általános jogösszehasonlítás rendszerébe* kell integrálni? Ezek a kérdések túlmutatnak a könyvön s értékelésén.

⁵ *Eörsi* Gyula, *Összehasonlító polgári jog*, Budapest 1975.

⁶ *Kuss*, Klaus-Jürgen, *Methodische Fragen der Ost-West Rechtsvergleichung im Zeichen des Systemwechsels in Osteuropa*, *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, 1992, 405. 1.

⁷ *Westen*, Klaus, *Die Rolle der Rechtsvergleichung im ost- und mitteleuropäischen Reformprozeß*, *ROW*, 1991, 5. 1.